

Ο ΙΑΚΩΒΑΚΗΣ ΡΙΖΟΣ ΝΕΡΟΥΛΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΡΧΕΣ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗ ΓΕΝΕΤΗ (1826).

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΟΣ ΜΕΛΟΥΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ Κ. BERTRAND BOUVIER

Κύριε Πρόεδρε τῆς Ἀκαδημίας,

Κύριοι Ἀκαδημαῖκοί,

Monsieur l'Ambassadeur,

Κυρίες καὶ Κύριοι,

Ἐπιθυμῶ πρῶτ' ἀπ' ὅλα νὰ ἐκφράσω τὶς θερμὲς μου εὐχαριστίες πρὸς τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ποὺ μοῦ ἔκαμε τὴ μεγάλη τιμὴ νὰ μὲ περιλάβει στὸν κατάλογο τῶν ἀντεπιστελλόντων τῆς μελῶν.

Εὐχαριστῶ ἰδιαιτέρα τοὺς Ἀκαδημαῖκοὺς τῆς Τάξεως τῶν Γραμμάτων καὶ Καλῶν Τεχνῶν ποὺ πρόσεξαν τὴν ταπεινὴ μου συμβολὴ στὶς ἑλληνικὲς σπουδὲς καὶ σκέφτηκαν νὰ προτείνουν τὴν ὑποψηφιότητά μου.

Ἐέρω ὅτι τὴ σημερινὴ μου διάκριση τὴν ὀφείλω στὴν παλιά τους φιλία καὶ ἐπίεικεια· θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε ν' ἀναφέρω μὲ τ' ὄνομά τους τὸν Ἄγγελο Βλάχο, τὸν πρόσφατα ἐκλιπόντα — γαῖαν ἔχει ἐλαφρὰν — Μανόλη Χατζηδάκη καὶ τὸν σεβαστό μου ἀνάδοχο Μανοῦσο Μανούσακα.

Τὸ ἐγκώμιο ποὺ εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ πλέξει μὲ συγκίνησε βαθύτατα καὶ μ' ἔπεισε σχεδὸν ὅτι κάτι ὠφέλησα κι ἐγὼ στὴ ζωὴ μου ἀφιερώνοντας τοὺς κόπους μου στὸ νὰ κάνω γνωστὴ καὶ ἀγαπητὴ τὴν Ἑλλάδα τοῦ χθὲς καὶ τοῦ σήμερα, στὴν ὁποία χρωστάω ὄχι μόνον τὴν πληρέστερη ἐπιστημονικὴ μου κατάρτιση, ἀλλὰ καὶ τὴν πνευματικὴ μου, θὰ ἔλεγα μὲ κάποιον στόμφο, ὑπόστασι.

Πρὶν μὲν στὸ κυρίως θέμα τῆς ὁμιλίας μου, θὰ ἤθελα ν' ἀναπολήσω κι ἐγὼ τὶς πλούσιες καὶ φωτεινὲς ὥρες ποὺ πέρασα στὰ ὑπόγεια τοῦ σεπτοῦ αὐτοῦ τεμένους τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Ἐπιστημῶν. Ὁμολογῶ ὅτι αἰσθανόμενον πιὸ ἄνετα, ἐδῶ καὶ σαρανταπέντε χρόνια, στὰ ὑπόγεια — ἡμιὑπόγεια γιὰ τὴν ἀκρίβεια — παρὰ σήμερα στὴν ἐπίσημη αἴθουσα τελετῶν τοῦ ἀνωτάτου πνευματικοῦ ἰδρύματος τῆς χώρας. Ἀλησμόνητες μοῦ μένουν οἱ μελέτες ποὺ ἔκανα στὰ τότε Ἀρχεῖα τῆς Ἀκαδημίας, ποὺ σήμερα ἔγιναν Κέντρα ἐρευνῶν καὶ μετακόμισαν σὲ χώρους περισσότερο περιβλεπτοὺς.

Θυμᾶμαι τὸ Λαογραφικὸ Ἀρχεῖο, ὑπὸ τὴν πατρικὴ διεύθυνση τοῦ μακαρίτη Ἀκαδημαῖκοῦ Γεωργίου Μέγα, θυμᾶμαι τὸ Λεξικογραφικὸ ποὺ τὸ διηύθυνε ὁ Ἰωάννης Καλλέρης, καὶ ξεχωριστὰ τὸ Μεσαιωνικὸ Ἀρχεῖο μὲ προϊστάμενον τὸν κ. Μανούσακα, ποὺ ἔμελλε νὰ γίνῃ — μετὰ τὸν μακαρίτη Victor Martin γιὰ τὰ ἀρχαῖα καὶ

τὴν παπυρολογία, μετὰ τὸν ἀείμνηστο Samuel Baud-Bovy γιὰ τὴν νεοελληνικὴ γλώσσα καὶ λογοτεχνία καὶ τὸ παραδοσιακὸ δημοτικὸ τραγούδι — ὁ πολῦτιμος καὶ πολῦπλευρος δάσκαλός μου γιὰ τὴ νεώτερη ἱστορία, τὴν παλαιογραφία, τὴν κωδικολογία καὶ τὴ φιλολογικὴ ἐπιστῆμη καὶ τέχνη.

Κάθε τόσο περνοῦσαν ἀπὸ τὰ γραφεῖα τῶν Ἀρχείων ὀρισμένοι Ἀκαδημαϊκοὶ μὲ τὴν ιδιότητα τῶν ἐποπτῶν ἢ καὶ ἀπλῶς γιὰ μιὰ πληροφορία ἢ παραπομπή. Σήμερα σεβάσμιες σκιές στὸ πάνθεον τῆς ἐλληνικῆς ἐπιστῆμης, τότε ἐπιβλητικὲς φυσιογνωμίες ἐπιστημόνων, ἐπιβλητικὲς συνάμα καὶ προσηνεῖς. Ὁ κόσμος σηκωνόταν ἀπὸ τὰ τραπέζια του καὶ ἀπαντοῦσε πρόθυμα στὶς ἐρωτήσεις τους. Ἄμα ἔφευγαν, ρωτοῦσα τὸ διπλανὸ συντάκτη: Ποιὸς ἦταν αὐτός; — Ὁ Φαίδων ὁ Κουκουλές. — Αὐτός; — Ὁ Κουγέας. — Αὐτός; — Ὁ Ὀρλάνδος. — Αὐτός; — Ὁ Ἀμαντος. — Αὐτὸς ὁ ζωηρός; — Ὁ Νῆκος ὁ Βέης.

Αὐτά, Κυρίες καὶ Κύριοι, εἶχα νὰ πῶ προκαταρκτικά.

Συνεχίζω μὲ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ θέματός μου:

Ὁ Ἰακωβάκης Ρῆζος Νερούλος καὶ οἱ ἀρχεῖς τῶν Νεοελληνικῶν Σπουδῶν στὴ Γενεύη (1826).

Γόνος μεγάλης φαναριώτικης οἰκογένειας ποὺ κατάγεται ἀπὸ τὴν Τραπεζοῦντα τοῦ Πόντου, γνωστῆς στὰ γράμματα καὶ στὴ διπλωματία, ὁ Ἰακωβάκης Ρῆζος Νερούλος γεννιέται στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 1778. Τὸ κοινωνικὸ του περιβάλλον, τὰ φυσικά του χαρίσματα, ἡ εὐρωπαϊκὴ του μόρφωση καὶ ἡ γνώση του τῶν ἀνατολικῶν γλωσσῶν τὸν προορίζουν γιὰ μιὰ λαμπρὴ πολιτικὴ σταδιοδρομία, ποὺ θὰ ἐξελιχθεῖ στὴν πρωτεύουσα τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, στὶς Παρίστριες Ἡγεμονίες, στὴν ἀπελευθερωμένη Ἑλλάδα, γιὰ νὰ καταλήξει καὶ πάλι στὴ γενέτειρά του. Πρεσβευτὴς τοῦ βασιλέως Ὀθωνος στὴν Ὑψηλὴ Πύλη, ὁ Ρῆζος Νερούλος πεθαίνει στὰ 1850, σὲ ἡλικία 72 ἐτῶν.

Ὁ Νερούλος χρημάτισε μὲ τὴ σειρά ὑπασπιστῆς τοῦ ἡγεμόνος Ὑψηλάντη στὴ Μολδαβία, ἐπιτετραμμένος στὴν Πύλη τοῦ διαδόχου του Μιχαὴλ Σούτσου, μέγας ποστέλνικος (δηλαδὴ πρωθυπουργός) τοῦ ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας Ἰωάννη Καρατζᾶ, μεταφραστὴς τοῦ μεγάλου διερμηνέως στὸ ὀθωμανικὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, πρωθυπουργός Μολδαβίας, ἔκτακτος ἐπίτροπος τῶν Κυκλάδων στὴν Ἑλλάδα τοῦ Καποδίστρια, πρῶτος γραμματέας τῆς Ἐθνικῆς Συνέλευσης τοῦ Ἄργους, τρεῖς φορές ὑπουργός Παιδείας καὶ Ὀρησκευμάτων καὶ ὑπουργός Ἐξωτερικῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου καὶ στὸ τέλος, ὅπως εἶδαμε, ἀντιπροσώπευσε τὴ χώρα του στὴν αὐτὴ τῶν σουλτάνων.

Παράλληλα μὲ τὶς διοικητικὲς καὶ διπλωματικὲς του ἀσχολίες ὁ Νερούλος καλλιέργησε καὶ τὴν ἔντονη ροπή του πρὸς τὰ γράμματα. Ἀπὸ τὰ δημοσιευμένα ἔργα

του αναφέρω ένδεικτικά δύο ἔμμετρες τραγωδίες με ἀρχαῖα θέματα, πού τυπώθηκαν στὴ Βιέννη καὶ στὴ Λειψία καὶ παίχτηκαν στὸ Ἰάσι, στὸ Βουκουρέστι, στὴν Κέρκυρα καὶ στὴν Ὀδησσό, τὴν κωμωδία *Κορακιστικά*, ἢ *Διόρθωσις τῆς Ρωμαϊκῆς Γλώσσας* πού σατιρίζει τὶς θεωρίες τοῦ Κοραΐ καὶ ἰδίως τὶς ὑπερβολὲς τῶν ὀπαδῶν του (τυπωμένη στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ στὴ Λειψία), καὶ Ἱστορικά ἀποσπάσματα γιὰ τὰ στρατιωτικὰ συμβάντα κατὰ τὴν ἀβάδο τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη στὴ Μολδαβία πού τυπώθηκαν στὴ Μόσχα τὸ 1822. Ἀπὸ τὰ λυρικά καὶ πατριωτικά του ποιήματα μνημονεύω μὲ Ὡδὴ πρὸς τοὺς Ἕλληνας πού ἐκδόθηκε μαζί με γερμανικὴ μετάφραση σὲ φιλελληνικὸ δημοσίευμα τοῦ 1825 καὶ ἀνατυπώθηκε στὰ Ἑλληνικὰ Χρονικὰ τοῦ Μεσολογγίου.

Ἡ ἀποτυχία τῆς ἑλληνικῆς ἐξέγερσης τοῦ Ὑψηλάντη τὸν Ἰούλιο τοῦ 1821 ἔθεσε τέρμα στὰ ἀξιώματα πού ἄσκησε ὁ Νερουλὸς στὶς Ἡγεμονίες· ἀναγκάστηκε νὰ ἐγκαταλείψει τὴν αὐτὴ τοῦ Ἰασιου καὶ μετὰ τὴν πολυμελεῖ οἰκογένειά του νὰ καταφύγει στὸ Kichinev τῆς Βεσσαραβίας, πού τελοῦσε τότε ὑπὸ ρωσικὴ προστασία.

Τὸν ἄλλο χρόνο ἀποφάσισε νὰ κατέβει στὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα, ἢ τουλάχιστον νὰ μεταφερθεῖ πρὸς κοντὰ τῆς. Παίρνοντας μαζί του τὸν πρωτότοκο γιό του Ἀλέξανδρο — πού εἶχε καταταγεῖ στὸν Ἱερὸ λόχο τοῦ Ὑψηλάντη καὶ ἦταν ἀπὸ τοὺς λίγους πού σώθηκαν ἀπὸ τὴ μάχη τοῦ Δραγατσάνιου — καὶ τὸν δευτερότοκο Κωνσταντῖνο, γιὰ νὰ τοὺς σπουδάσει στὴ Δύση, ἄφησε τὴ σύζυγό του καὶ τὰ ὑπόλοιπα ἑννέα τέκνα του στὸ Kichinev, καὶ διασχίζοντας τὴν Πολωνία, τὴ Σαξονία, τὴ Νότια Γερμανία καὶ τὴν Ἑλβετικὴ Συνομοσπονδία ἔφτασε στὴ Γενεύη τὸ Μάρτιο τοῦ 1823. Στὴν πόλη αὐτὴ γνωρίστηκε μετὰ τοὺς φιλελληνικοὺς κύκλους, φρόντισε νὰ βάλει τὰ δύο παιδιὰ του σὲ οἰκοτροφεῖο, γιὰ νὰ μάθουν τὰ στοιχεῖα τῆς πυροβολικῆς κοντὰ στὸν συνταγματάρχη Dufour (πού εἶχε ὑπηρετήσει ὡς Γάλλος ἀξιωματικὸς στὴν Κέρκυρα), καὶ συνέχισε τὸ δρόμο του γιὰ τὴν Ἰταλία μετὰ σκοπὸ νὰ ξαναβρεῖ στὴν Πίζα ἄλλους πρόσφυγες ἀπὸ τὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ φίλο του μητροπολίτη Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιο. Ἡ προοπτικὴ του ἀσφαλῶς ἦταν νὰ θέσει τὴν πολὺπλευρὴ πείρα του στὴν ὑπηρεσία τῆς πατρίδας, μὲν ὅμως ἐλευθερωθεῖ.

Κατὰ τὴ σύντομη πρώτη διαμονή του στὴ Γενεύη ὁ Νερουλὸς εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ συναντήσει τὸν κόμητα Ἰωάννη Καποδίστρια, πού εἶχε ἀποχωρήσει ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία τοῦ τσάρου καὶ ἰδιώτευε στὴν πόλη τοῦ Καλβίνου. Ἐπίσης μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι στὰ σαλόνια τῆς Ἀναγνωστικῆς Ἐταιρείας παρουσίασαν στὸ Νερουλὸ τὸν Ἀνδρέα Κάλβο ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο, καθηγητὴ γλωσσῶν, χωρὶς βέβαια νὰ διευκρινίσουν ὅτι ἦταν πολιτικὸς ἐξόριστος ἀπὸ τὸ Μεγάλο Δουκάτο τῆς Τοσκάνης.

Οἱ φιλέλληνες τῆς Γενεύης, πού εἶχαν ἐντυπωσιασθεῖ ἀπό τή γλωσσομάθεια, τή σοφία καί τήν πολιτική ἐμβρίθεια τοῦ λόγιου Φαναριώτη, τὸν κάλεσαν ἀπὸ τὴν Πίζα στὴν πόλη τους τὴν ἀνοιξή τοῦ 1826, γιὰ νὰ κάνει δημόσιες παραδόσεις νεο-ελληνικῆς γλώσσας καί λογοτεχνίας.

Ὁ Νερουλὸς δέχτηκε τὴν πρόσκληση καί ἔδωσε μὲ μεγάλη ἐπιτυχία στὴν αἴθουσα τῆς Sociéte des Arts τῆς Γενεύης, δίπλα στὸ μέγαρο τοῦ διάσημου τραπεζίτη Ἐυνάρδου, ἕναν κύκλο διαλέξεων γιὰ τὴν νεοελληνικὴ φιλολογία, ξεκινώντας ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα τὰ χρόνια, ἐπισκοπώντας τὸ βυζαντινὸ μεσαίωνα, ἀξιολογώντας τὸ ρόλο τῆς Ἐκκλησίας στὴ διαφύλαξη τῆς ἐθνικῆς παρακαταθήκης καί ἐπιμένοντας ιδιαίτερα στὴ συμβολὴ τῶν λογίων τοῦ Διαφωτισμοῦ πού ἐτοίμασαν τὸ γένος γιὰ τὸν ὑπὲρ τῆς Ἀνεξαρτησίας ἀγώνα.

Τὰ δημόσια μαθήματα τοῦ Νερουλοῦ συγκροτήθηκαν σὲ τόμο πού κυκλοφόρησε — σὲ διάστημα λίγων μηνῶν — τὴν Πρωτοχρονιά τοῦ 1827 μὲ τίτλο *Cours de littérature grecque moderne, donné à Genève par Jacovaky Rizo Néroulos, ancien premier ministre des hospodars grecs de Valachie et de Moldavie*. Βιβλίο πρωτοποριακὸ πού εἶχε μεγάλη ἀπήχηση σ' ὀλόκληρη τὴν Εὐρώπη, βγήκε σὲ δεύτερη ἐκδοσὴ ἀναθεωρημένη καί ἐπαυξημένη τὸ 1828 καί μεταφράστηκε στὰ γερμανικά, στὰ ὀλλανδικά, στὰ πολωνικά καί πολὺ ἀργότερα στὰ ἑλληνικά.

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1827, κατὰ παράκληση τῶν ἐνθουσιωδῶν ἀκροατῶν του στὴ Γενεύη, ὁ Ρῆζος — παράλληλα μὲ ιδιαίτερα μαθήματα γλωσσικά πού θεμελίωσαν οὐσιαστικὰ τὶς νεοελληνικὲς σπουδὲς στὴν Ἑλβετία — δίδαξε νεώτερη καί σύγχρονη ἑλληνικὴ ἱστορία ἀπὸ τὴν Ἄλωση τοῦ 1453 ὡς τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821, παρακολουθώντας τὰ πρόσφατα γεγονότα ὡς τὴν Ἐξοδο τοῦ Μεσολογίου.

Τὰ μαθήματα τυπώθηκαν καί αὐτὰ καί κυκλοφόρησαν τὴν Πρωτοχρονιά τοῦ 1828 μὲ τίτλο *Histoire moderne de la Grèce depuis la chute de l'empire d' Orient* ἀπὸ τὸν ἴδιο πάντα ἐκδοτικὸ οἶκο Abraham Cherbuliez. Τὸ 1830 δημοσιεύτηκε στὴ Λειψία γερμανικὴ μετάφραση.

Εἶναι αὐτονόητο ὅτι τόσο τὰ μαθήματα, ὅσο καί τὰ δύο βιβλία τοῦ Νερουλοῦ ὑπηρετοῦσαν ὄχι μόνον φιλολογικούς σκοπούς, ἀλλὰ εἶχαν καί ἕναν ἄμεσο πολιτικὸ σκοπὸ, μὲ τὴν ὑψηλὴ ἔννοια τοῦ ὅρου. Οἱ ὀργανωτὲς καί ἐκδότες τῶν διαλέξεων εἶχαν βρεῖ στὸ πρόσωπο τοῦ δαιμόνιου Φαναριώτη ἕναν ἐξάαιρετο πρεσβευτὴ τῆς ἑλληνικῆς ὑπόθεσης, ἱκανὸ νὰ δώσει τὶς ἱστορικές του διαστάσεις στὸ σύγχρονο πόλεμο τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Τούρκων. Οἱ ἀκροατὲς καί οἱ ἀναγνώστες τοῦ Νερουλοῦ, πού παρακολουθοῦσαν μὲ παλμὸ τὰ ἔνδοξα καί δραματικὰ περιστατικὰ τῆς Ἐπανάστασης, ἔβλεπαν τώρα ὅτι τὸ Ἑλληνικὸ ἔθνος δὲν εἶχε πάψει κατὰ τὰ χρόνια τῆς δουλείας ὄχι μονάχα νὰ διατηρεῖ τὴν ἀρχαία κληρονομιά, ἀλλὰ καί νὰ προσπαθεῖ

υπομονετικά νὰ ἐτοιμάσει τὴν πνευματικὴν του χειραφέτησιν καὶ ἀφομοιώνοντας τὰ Φῶτα τῆς Εὐρώπης νὰ δειχθεῖ ἄξιον τῆς πολιτικῆς του ἀνεξαρτησίας.

Ὅταν βγῆκε ἀπὸ τὰ πιεστήρια ἡ *Νεώτερη ἱστορία τῆς Ἑλλάδος*, ὁ Ἰακωβάκης Ρίζος Νερουλὸς μόλις εἶχε φύγει ἀπὸ τὴ φιλόξενη Γενεύη, ποὺ δὲν ἐπρόκειτο νὰ ζαναδεῖ.

Δὲν ἀντέχω ἐδῶ στὸν πειρασμὸν νὰ σᾶς διαβάσω ἓνα ἐξάστιχο ἀπὸ μιὰ ἐλεγεία *Εἰς ἐναντὸν*, δημοσιευμένη στὸ παράρτημα τῆς Γραμματολογίας του ὡς δεῖγμα τῆς ποιητικῆς του γραφῆς, ὅπου ὁ Νερουλὸς ἀναπολεῖ τὸ μακρινὸ ταξίδι ποὺ τὸν ἔφερε ἀπὸ τὴ Βεσσαραβία στὴν Τοσκάνη :

*Διέβην γῆν τὴν εὐανδρον τῆς ἄνω Γερμανίας,
Τὴν γῆν τὴν φίλην τῶν τεχνῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας·
Διῆλθα τὴν καλλίλιμνον γενναίαν Ἑλβετίαν,
Ἑλλήνων εὐεργέτριαν μὲ μεγαλοψυχίαν.
Ἐθαύμασα κὶ ἠγάπησα τὴν σφόδρα Γενεύην,
Καὶ εὐχῆθεις ὑπὲρ αὐτῆς, τὰς Ἄλπεις ὑπερέβην...*

Σοβαρὰ τεκμηριωμένα εἶναι τὰ ἐξῆς: τὸ Δεκέμβριον τοῦ 1827, συνοδεύοντας τὸν διορισμένον ἀπὸ τὴν Ἐθνικὴ Συνέλευσιν τῆς Τροιζῆνος πρόεδρον τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννη Καποδίστρια, ὁ Ρίζος Νερουλὸς ἀναχώρησε γιὰ τὴν Ἀγκῶνα, ἀπ' ὅπου βρετανικὸ πολεμικὸ πλοῖον τοὺς μετέφερε στὸ Ναύπλιο, τὴν πρώτην πρωτεύουσαν τοῦ ἐλεύθερου Ἑλληνικοῦ Κράτους.

Μαζὶ μὲ τοὺς δύο ἐπιφανεῖς ἄνδρας ταξίδευσεν καὶ ὁ νεαρὸς Γενευέζος ἑλληνοστῆς Élie-Ami Bétant, μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ ἰδιαιτέρου γραμματέως τοῦ Καποδίστρια. Ὁ Bétant εἶχε συνδεθεῖ φιλικὰ μὲ τοὺς δύο μεγάλους γιουὺς τοῦ Νερουλοῦ, εἶχε ἐπιμεληθεῖ τὴν ἔκδοσιν τῆς *Γραμματολογίας* του, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα καὶ τῆς *Νεώτερης ἱστορίας* του. Ὑπηρετήσεν μὲ ἀφοσίωσιν τὸν Κυβερνήτην στὰ δύο πρῶτα χρόνια τῆς δύσκολης θητείας του, καὶ μετὰ τὴν δολοφονίαν του ἀνέλαβεν τὴν ἔκδοσιν τῆς μνημειώδους *Ἀλληλογραφίας* του. Ἀφοῦ γύρισεν εἰς τὴν πατρίδα, ἐκτιμήθηκε ὡς δάσκαλος τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν καὶ γυμνασιάρχης στὸ Collège de Genève, ἀπέκτησεν διεθνή φήμην ὡς μεταφραστῆς στὰ γαλλικὰ καὶ λεξικογράφος τοῦ Θουκυδίδου καὶ ἔμεινεν ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του πιστὸς ὑπερασπιστῆς τῶν ἑλληνικῶν συμφερόντων, σὲ μιὰν ἐποχὴν ποὺ τὸ κύμα τοῦ φιλελληνισμοῦ εἶχε κοπάσει πρὸ πολλοῦ.

Θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε τελειώνοντας νὰ τονίσω τὴ σημασίαν ποὺ ἔχει στὰ μάτια μου, ἀπὸ τὴν ἀποψὴ τῶν νεοελληνικῶν σπουδῶν, ἡ *Γραμματολογία* τοῦ Ἰακωβάκη Ρίζου Νερουλοῦ. Βιβλίον ὑπαγορευμένον, ὅπως εἶδαμε, ἀπὸ τὴς πολιτικῆς περιστάσεως, εἶναι ὡστόσο καὶ βιβλίον πρωτοποριακόν. Ἐὰν δὲν στάθην τὸ πρῶτον—πρῶτον ποὺ μίλησεν γιὰ «littérature grecque moderne» — ἡ ἔννοια ὅσο καὶ ὁ ὅρος ἦταν ἐντε-

λῶς ἀσυνήθιστοι στὰ πνεύματα τῆς ἐποχῆς — εἶναι τὸ πρῶτο ποὺ παρουσίασε τὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία, τὴν ἱστορία καὶ τὰ διάφορα εἶδη τῆς, σὰν ἀντικείμενο ἄξιον ἀ συγκεντρώσει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μελετητῶν. Εἶναι καὶ τὸ πρῶτο αὐτοτελὲς σύγγραμμα ποὺ ἀφιερώνεται στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία, καὶ ἔμεινε γιὰ πενήντα ὀλόκληρα χρόνια τὸ μόνο στὸ εἶδος του. Καὶ πράγματι, οἱ ἄμεσοι συνεχιστὲς τοῦ Νερουλοῦ εἶναι, στὰ 1876, ὁ Γερμανὸς Rudolf Nicolai, καὶ ἕνα χρόνο ἀργότερα ὁ ἱστορικός, κριτικός, ἀρχαιολόγος καὶ ποιητῆς τῆς Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς Ἀλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβῆς, φαναριώτικης καταγωγῆς σὰν τὸ Ρίζο Νερουλό καὶ μακρινὸς του συγγενῆς ποὺ συνέγραψε στὰ γαλλικὰ καὶ δημοσίευσε στὸ Παρίσι μιὰ δίτομη *Histoire littéraire de la Grèce moderne*.

Ἡ ὥρα δὲ μ' ἀφήνει νὰ προχωρήσω στὴν ἀνάλυση τῆς Γραμματολογίας τοῦ Νερουλοῦ. Θὰ σημειώσω μονάχα τὸν κυριότερο λόγο γιὰ τὸν ὁποῖο δὲν διαβάζεται πιὰ. Ὁ Φαναριώτης μας, δραματικὸς συγγραφέας καὶ ποιητῆς ὁ ἴδιος, βλέπει τὴν ἱστορία τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων μὲ τὰ μάτια — μὲ τὰ γυαλιὰ θὰ ἔλεγα — τοῦ Φαναριώτη, ποὺ δὲν εἶναι τὰ μάτια τῶν σημερινῶν εἰδικῶν τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας. Στὸν Ἐρωτόκριτο ἀφιερώνει δέκα ἀράδες, τὸ Κρητικὸ Θέατρο δὲν τὸ ἀναφέρει κἀν. Ὡστόσο εἶναι ἐνήμερος τῆς λογοτεχνικῆς ἐπικαιρότητας γιὰ τὸν Ὕμνο τοῦ Σολωμοῦ (ποὺ διάβασε στὸ παράρτημα τοῦ δεύτερου τόμου τῶν Ἑλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν τοῦ Fauriel) μιλάει μὲ τὴ δέουσα, ἐλαφρῶς βεβιασμένη, θέρμη, καὶ γιὰ τὴ Λύρα τοῦ Κάλβου, τὶς δέκα δηλαδὴ πρῶτες Ὁδές του, ποὺ δημοσίευσε στὴ Γενεύη τὸ καλοκαίρι τοῦ 1824 ὁ ἴδιος ὁ ἐκδότης του Abraham Cherbuliez, μιλάει μὲ κάποια συγκατάβαση.

Παραμένει τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἰακωβάκης Ρίζος Νερουλός, μὲ τὶς δημόσιες διαλέξεις καὶ τὰ ἰδιαίτερα μαθήματα ποὺ ἔδωσε στὴν πόλη τοῦ Ἐυνάρδου τὸ 1826 καὶ 1827, θεμελίωσε, ὅσο ξέρουμε, τὶς νεοελληνικὲς σπουδὲς στὴ Γενεύη καὶ στὴν Ἑλβετία γενικότερα. Ἄν δὲν εἶχαν, σὲ πεδίο ἀκαδημαϊκὸ, μιὰ ἄμεση συνέχεια, προμηνοῦν κατὰ κάποιο τρόπο τὴν ἵδρυση ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο τῆς Γενεύης τῆς ἔδρας νεοελληνικῆς γλώσσας καὶ λογοτεχνίας ποὺ ἔγινε ἕναν ἀκριβῶς αἰῶνα ἀργότερα, στὰ 1926, χάρη στὸ κληροδότημα Χρήστου Λαμπράκη - Léonie Maunoir.

Ἐπενθυμίζω ὅτι μὲτὰ τότε τὸ Ἀθῆνησιν Καποδιστριακὸ Πανεπιστήμιο ἐθέσπισε τὴ διδασκαλία τῆς Βυζαντινῆς καὶ Νέας ἑλληνικῆς φιλολογίας, μὲ πρῶτο καθηγητὴ τὸν ἀξέχαστο Νῆκο Α. Βέη, καὶ ὅτι σὲ πολὺ σύντομο χρονικὸ διάστημα τὸ ἀκολούθησε τὸ νεοἶδρυτο Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, χωρίζοντας πιὰ τὴ νεοελληνικὴ φιλολογία ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ.